

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
stela nagrobna Hermana
Cmentarz Komunalny w Radymnie.

I. OPIS OBIEKTU i STAN ZACHOWANIA

Nagrobek wykonany z miękkiego, żółtego piaskowca ma kształt prostopadłościanu którego krawędzie stanowią pólpełne kolumnienki o prostych bazach i niekształconych przez erozję głowicach. Forma prostopadłościanu przykryta jest nieznacznie rozbudowanym zwieńczeniem, którego frontowa ścianę zdobi płaskorzeźbiony motyw oka Opatrzności Bożej w formie chmury otoczonej promieniami. Górną płycinę podpira dekoracyjny gzyms. Całość pierwotnie zwieńczona krzyżem przepasanym szarfą (kirem). Dolna część nagrobka ma postać prostej bazy, która jednak w znacznej części schowana jest w gruncie.

Na zły stan zachowania obiektu wpływają zarówno czynniki atmosferyczne jak i duże uszkodzenia mechaniczne widoczne jako wyłamania i wykruszenia narożników. Największy ubytek dotyczy formy krzyża; brak znacznej części pionowego ramienia wraz z podstawą. Brak jest również znacznej części prawego górnego narożnika. Delikatne rzeźbiarskie formy głowic narożnych kolumnienek uległy głębokiej korozji i zasadniczo stały się nieczytelne.

Boczne powierzchnie steli wykazują duże osłabienie kamienia przejawiające się jego spęcherzeniem, płatowym łuszczeniem się, głębokimi wżerami. powstałe uszkodzenia uniemożliwiają czytelność inskrypcji na czołowej ścianie steli.

Szczególą rolę w procesach niszczących odegrała woda poprzez wymywanie spoiwa kamienia i zamarzanie / rozsadzanie/ porów kamienia. Procesy te

Doprowadziły do głębokich wżerów i ubytków w strukturze kamienia. Bez interwencji konserwatorskiej proces ten będzie pogłębiał się.

Z innych czynników niszczących wymienić należy gwałtowne i częste zmiany temperatury oraz gazy atmosferyczne (dwutlenek węgla, tlenki siarki i azotu, siarkowodór), które w połączeniu z parą wodną lub wodą zawartą wewnątrz kamienia, w wyniku długotrwałych procesów tworzą nowe szkodliwe związki chemiczne.

Szczególne górne i dolne partie nagrobka zostały zaatakowane przez mikroflorę; mchy i porosty. Stanowią one kolejny silny czynnik niszczący. Warstwa mikroflory kumuluje wilgoć i wrastając w strukturę kamienia przyczynia się do rozwoju grzybów tworząc nowe szkodliwe związki chemiczne.

II. POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE

1. Wszystkim etapom prac towarzyszyć będzie fotograficzna dokumentacja konserwatorska.
2. Odkopanie bazy nagrobka przykrytej ziemią.
3. Usunięcie z powierzchni kamienia luźnych nawarstwień pochodzenia atmosferycznego (kurz, brud, luźne naleciałości). Usunięcie warstwy ziemi, mchów i porostów.
4. Transport nagrobka do pracowni konserwatorskiej.
5. Wykonanie stabilnego, zbrojonego fundamentu pod zdemontowany nagrobek.
6. Założenie poziomej bariery przeciw wilgotnościowej - bitumiczna powłoka grubowarstwowa 2K Remmers.

7. Zabezpieczenie osłabionych fragmentów nagrobka przez wstępne zaimpregnowanie struktury piaskowca środkiem wzmacniającym o właściwościach hydrofilnych (SAR-SIL –W prod. Zakłady Chemiczne Organika w Nowej Sarzynie zamiennie Funcosil SL -Remmers).
8. Usunięcie wadliwych warstw technologicznych kamienia; kitów i spoin.
9. Usunięcie szkodliwych nawarstwień z powierzchni kamienia pochodzenia atmosferycznego (smolista patyna) a także mikroflory (mchy, porosty) i mikroorganizmów przy zastosowaniu:
  - A/ metody mechanicznej (skalpele, noże, szpachelki). Nie zaleca się metody hydrodynamicznej ze względu na osłabioną strukturę i stopień zniszczenia kamienia .
  - B/ metody chemicznej z zastosowaniem preparatu typu *Algat* – f-my *Altax* lub *Tytan* – f-my *Atlas*.
10. Odsolenie kamienia metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska.
11. Wstawienie taszli w miejscach rozległych ubytków kamienia z zastosowaniem materiału odpowiadającego strukturze i kolorystyce oryginalnego piaskowca.
12. Uzupełnienie formy krzyża (dolna część pionowego ramienia) ze szczytu postumentu. Osadzenie krzyża w istniejącym gnieździe (otworze montażowym).
13. Uzupełnienie ubytków kamienia przy użyciu zaprawy renowacyjnej „Restauriemortel” f-my Remmers o dobranej kolorystyce i uziarnieniu.
Przygotowanie miejsc do założenia kitów przez:
  - oczyszczenie gniazda pod kit
  - założenie kitu podkładowego o wzmocnionym spoiwie
  - warstwowe nakładanie kitu właściwego
14. Opracowanie powierzchni kitów z nadaniem odpowiedniej faktury kamienia oryginalnego. Dopracowanie kitów do kolorystyki otoczenia przy użyciu materiałów firm Remmers lub KEIM.
15. Zabezpieczenie kamienia przed działaniem mikroflory środkiem firmy AKEMI: *Algen und Moosentferne* lub *Funkosil SNL* firmy Remmers.
16. Impregnacja kamienia żywicą krzemoorganiczną celem zabezpieczenia przed bezpośrednimi wpływami atmosferycznymi preparatem *Ahydrosil Z* o właściwościach konsolidujących oraz hydrofobizujących strukturę piaskowca.
17. Transport nagrobka na miejsce dawnej lokalizacji i osadzenie na przygotowanym fundamencie.
18. Wykonanie powykonawczej dokumentacji konserwatorskiej.

Jarosław 19.01.2018

Opracował:

Mgr WOJCIECH KOZAK
Konserwator Dziej Sztuki
37-500 Jarosław
ul. Czarnieckiego 11, tel. 621 32 17